

АЗБУЧНИ И ХРОНОЛОШКИ ПРЕГЛЕДИ
уз књигу

Сава, епископ шумадијски,
СРПСКИ ЈЕРАРСИ
ОД ДЕВЕТОГ ДО ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензент
проф. др Предраг Пузовић, протојереј

Корица, напред:
Патријарх Макарије, фреска у цркви Св. Преображења Господњеј,
Будисавци код Пећи

Корица, назад:
Мојсеј Пушник (1728–1790), митрополит карловачки, уље

Предлист и залист:
Христофор Жефаровић и Томас Месмер, *Св. Сава са српским светитељима*
дома Немањина, Беч 1741.

Издавање ове књиге финансијски је подржала група поштовалаца
блаженопочившег владике Саве (Вуковића).

**АЗБУЧНИ
И
ХРОНОЛОШКИ ПРЕГЛЕДИ**

уз књигу

Сава, епископ шумадијски,

**СРПСКИ ЈЕРАРСИ
ОД ДЕВЕТОГ
ДО ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА**

Саставио
Стеван Бугарски

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

СѢДѢНІЕ
СВЯТЫЙ СЛАВЯ, АРХІЕПСКІ СЛАВЯ, АРХІЕПСКІ

СН, ХБ

ПРИСТУП

+ P. Gakay

† САВА, ЕПИСКОП ШУМАДИЈСКИ

Овај угледни архијереј Српске православне цркве био је одличан организатор, изузетан домаћин, свестран научни радник, један од најобразованијих епископа свога времена.

Рођен је 13. априла 1930. године у Сенти. Основну школу и нижу гимназију завршио је у родном месту, потом се уписао у Богословију Светог Саве у манастиру Раковици и завршио је 1950, а на Богословском факултету у Београду дипломирао је 1954. године. Академску 1957/58. годину провео је на постдипломским студијама на Старокатоличком богословском факултету у Берну. По повратку из Швајцарске, постављен је 1958. године за суплента Богословије Светог Саве у Београду. Поред професорских обавеза марљиво је радио на докторској тези: *Типик архиепископа Никодима*, коју је одбранио 15. маја 1961. године на Богословском факултету у Београду.

Замонашен је 3. новембра 1959. у манастиру Ваведењу у Београду, а 4. децембра исте године рукоположен је за јерођакона; у чин јеромонаха рукоположен је 3. јуна 1961. године. Исте године изабран је за викарног епископа моравичког; хиротонисан је у београдској Саборној цркви 23. јула 1961. Као епископ предавао је на Богословском факултету литургику са црквеном уметношћу у времену од 1961. до 1967, а тада је изабран за епископа источноамеричког и канадског. У тој епархији остао је до 1977, када је изабран за епископа шумадијског. Овом угледном архијереју често су повераване на администрирање упражњене епархије: Источноамеричка и Канадска (1977-1978), Жичка (1978), Банатска (1980-1985), Темишварска (1980-1996), Средњезападноамеричка (1986-1988), Западноамеричка (1986-1988) и Бачка (1988-1990).

За време свога архипастирског служења владика Сава је представљао нашу Цркву у Комисији за припрему Светог и Великог сабора Православне цркве (1979-1991); био је члан Свеправославне комисије за дијалог са Римокатоличком црквом у периоду од 1980. до 1991. и члан Комисије Светога архијерејског сабора за вођење разговора с представницима такозване Македонске православне цркве; узео је учешћа на више свеправославних и међуцрквених скупова.

У Шумадијској епархији владика Сава је започео градњу више од сто нових храмова (педесетак ових осветио је за време свога живота).

За његово време обновљени су манастири Никоље Рудничко, Петковица у Страгарима, Павловац на Космају и Брезовац на Венчацу. Својим средствима подигао је цркву Светог великомученика Георгија у Вишевцу, родном месту Карађорђа Петровића (Свети великомученик Георгије био је Владикина крсна слава). Захваљујући њему, враћен је конак манастиру Каленићу, који је држава била национализовала после Другога светског рата. У овом манастиру основао је епархијску ризницу и библиотеку. У Крагујевцу, седишту епархије, подигао је Епархијски центар.

У свом пастирском раду посебну пажњу је посветио подмлађивању свештеничког кадра, попуњавању упражњених, као и оснивању нових парохија. Вредни епископ Сава основао је више епархијских фондова, Дом за децу „Свети Јован Крститељ“, амбуланте у селима Клоки и Цветојевцу, добротворни фонд „Човекољубље“ итд. Веома је био ангажован на развоју црквене просвете. Дао је велик допринос реформи и унапређењу нашега црквеног школства. Његовим заузимањем, у Крагујевцу је отворено 1997. године одељење Београдске богословије, које је на ванредном заседању Светога архијерејског сабора 2000. проглашено самосталном Богословијом Светога Јована Златоуста.

Као викарни епископ моравички покренуо је на српском и енглеском језику часопис „Српска православна црква – њена прошлост и садашњост“. Уређивао је „Православље. Новине Српске патријаршије“ и „Гласник. Службени лист Српске православне цркве“. У Америци је покренуо часопис „Стаза православља“. У Шумадијској епархији покренуо је епархијски лист „Каленић“. Под истим називом основао је епархијску издавачку установу, која је објавила више од 120 наслова. Од 1997. године редовно је штампао епархијски шематизам. У епархијама у којима је администрирао обновио је часописе: у Банатској – „Банатски весник“, а у Бачкој – „Беседу“. Поводом значајних датума уредио је више споменица које је издала Српска православна црква. Дуже је време уређивао годишњак *Црква. Календар Српске православне патријаршије*, био је и уредник за област црквене историје у *Српском биографском речнику*, капиталном научно-истраживачком пројекту Матице српске у Новом Саду.

Ценећи научно-истраживачки рад Саве (Вуковића), епископа шумадијског, Српска академија наука и уметности изабрала га је 1991. за дописног члана; исте године Матица српска, где је био члан Лексикографско-библиографског одељења и Темишварског одбора, изабрала га је за члана сарадника, а 1995. за сталног члана сарадника.

Научним радом почео је да се бави као студент Богословског факултета. Објавио је велик број чланака, прилога и приказа, као и велик број одредница за разне енциклопедије, претежно из области историје Српске православне цркве али и из литургике. Навешћемо најважније књиге из историје Српске православне цркве: *Писма патријарха Георгија Бранковића са коментарима* (1983); *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади 1891-1941* (1994, на српском и енглеском); *Српски јерарси од деветог до двадесетог века* (1997); *Гробна места српских архијереја* (1999). Од литургичких радова, поред докторске дисертације *Типик архиепископа Никодима*, издвајамо: *Први превод Јерусалимског типика код Срба. Поводом 650. годишњице престављења архиепископа српског Никодима*, „Гласник. Службени лист Српске православне цркве“, Београд, 1974, 271-276; *Заамвоне молитве*, „Гласник. Службени лист Српске православне цркве“ Београд, 1976, 106-108; *Слављење празника телесног рођења Господа, Бога и Спаситеља нашег Исуса Христа*, у: *Црква. Календар Српске патријаршије за преступну 2000. годину*, Београд, 1999, 34-43; *Богослужбена употреба Романових кондака данас*, у: *Црква. Календар Српске патријаршије за преступну 2001. годину*, Београд, 2000, 48-54; *Свеишеничке униформе и одежде*, у: *Службено одело у Србији у 19. и 20. веку*, Историјски музеј Србије и Галерија САНУ, Београд, 2001, 226-237.

Скупштина града Крагујевца одликовала је 1998. владикау Саву Орденом Светог Георгија. Последњи Свети архијерејски сабор у чијем је раду учествовао одликовао га је Орденом Светог Саве првог степена поводом четрдесетогодишњице архијерејске службе, у знак признања за самопрегорно и успешно архијерејско служење, као и за научни рад у духу православља, којем је даноноћно посвећивао све Богом дате му таленте.

Десетак дана после овога указаног поверења епископ Сава се 17. јуна 2001. године, након краће болести, преселио у вечност. То је било изненађење за све, а посебно за људе који су с њим сарађивали, који су га уважавали и поштовали.

Сахрањен је у Саборној цркви у Крагујевцу.

Објављивање ове књиге именских и хронолошких регистара добро је дошло као путоказ за сналажење у Владикином капиталном делу о српским јерарсима.

проф. др Предраг Пузовић

САВА, ЕПИСКОП ШУМАДИЈСКИ

СРПСКИ ЈЕРАРСИ

ОД ДЕВЕТОГ ДО ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА

Књига:

Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*;
детал са омота

О ОВОЈ КЊИЗИ

Када је блаженопочивши владика др Сава (Вуковић), епископ шумадијски, писао књигу о српским јерарсима, често је долазио у Румунију као администратор Епархије темишварске и у многобројним разговорима помињао је овај свој рад. Пошто ме је повремено позивао к себи у Крагујевац, имао сам прилику да годинама пратим како је напредовао с рукописом: камо год је стизао, помно је бележио разуђену грађу, у разним местима и библиотекама, па је онда у својој канцеларији на писаћој машини (јер за компјутер није хтео да седне) на прескок израђивао листиће по монашким именима; то је, међутим, могао само у кратким предасима: презаузет епархијским пословима а заљубљен у богослужење, за писаћи сто је стизао обично само касно у ноћ. Имао сам задовољство да и читам неке припремљене биографије, а када сам 1995, по благослову, спремао књигу *Српско православље у Румунији*, допустио ми је да преузем све што ми је потребно за поглавље о темишварским архијерејима. Приводећи рукопис крају, повео ми је да жали што, пишући својевремено основне текстове, није одмах унео изворе и напомене, па му то накнадно одузима много времена. Видео сам рукопис и при лектури, и предлагао сам да ми се повери техничко сређивање текста; то је Владика тада благонаклоно прихватио. Догађаји су, међутим, пошли иним токовима, књига је одштампана 1996, а по свему судећи нико није стигао да одреднице у којима се помиње иста личност или бар одреднице у којима се помиње исто владичанство ишчита напореда.

Кад ми је затим Владика поклатио књигу, помно сам је прегледао и запазио следеће:

- Аутор прати историјску нит поштујући два упоредна начела: има у виду владичанства надлежна за српске па и за стране крајеве, која су била под Српским митрополијама или имала јерарха Србина; такође владичанства за српске крајеве, ако су и била под страним митрополијама и имала јерархе странце.
- Необјашњиво су изостали неки јерарси о којима је у рукопису постојао листић; пример: Јоаникије (Владисављевић) епископ темишварски.

- Код сваког јерарха наведен је у одредници само последњи престо, последњи архијерејски степен и године последњег столовања. Да би се знало које је све архијерејске степене имао током времена, односно на којим је све престолима био, мора се прочитати цела биографија.
- У књизи нема прегледа по архијерејским степенима. Да би се знало колико смо имали патријараха, архиепископа, митрополита, епископа и викарних епископа, мора се прочитати цела књига.
- У књизи нема прегледа по архијерејским престолима. Да би се пратило који су јерарси били на појединим престолима и којим су редоследом долазили, морају се прочитати све биографије и водити белешке.

Тада сам омислио овај рад техничке природе, као помоћни спис уз књигу *Српски јерарси од девог до двадесетог века*. Рад садржи следећа поглавља:

• ***Азбучни преглед по монашким именима***

Јерарси су поређани азбучним редоследом, по монашким именима у облику у којем су у књизи наведена; у оквиру истог имена редослед је хронолошки по првом помену у архијерејском чину. Позиције с непотпуним подацима, (само са назнаком века, или чак без назнаке раздобља и владичанства) сврставане су у том редоследу иза позиција с потпуним подацима).

Додата су, курзивом, имена архијереја која се у тексту књиге помињу без посебне одреднице, те име темишварског владике Јоаникија (Владисављевића), које је необјашњиво изостало, као и малобројне узгредне допуне.

Искључено је неколико имена, која су превидом унета по двапут: *Андреја*, митрополит јенопољски (стр. 16) исти је са *Андријом*, митрополитом јановским (стр. 16); *Свети Гаврило I (Рајић)* унет је двапут (стр. 98); *Ефтимиос*, митрополит новобрдски (стр. 186) исти је са *Јефтимијем*, митрополитом грачаничким и липовским (стр. 226); *Симеон I*, митрополит херцеговачки (стр. 448) исти је са *Симеоном II*, митрополитом херцеговачким (стр. 450); *Софроније I*, митрополит липовски (стр. 458) исти је са *Софронијем II*, митрополитом липовским (стр. 459). Тако се дошло до целокупног броја од 1.010 обрађених архијереја.

Карловачке архијереје аутор води као митрополите карловачке до 1848. године, а даље – као патријархе српске; према томе, у књижи има патријараха који су столовали у Пећи, патријараха који су столовали у Карловцима и патријараха који су столовали у Београду, уз напомену да је надлежност тих патријаршија била различито дефинисана и омеђена, а простирала се на различита подручја.

Где аутор није установио архијерејски степен, него бележио неодређено „владика“, то је, ради поједностављења уједначено на „епископ“; такође су титуле „титуларни епископ“ (*Венедикт*, стр. 64), односно „епископ посвећења“ (*Партеније*, стр. 394), изједначене на „викарни епископ“.

Испоштован је ауторов текст; само су ту и тамо исправљане очигледне штампарске омашке, а оне су понекад утицале на сврставање архијереја по годинама столовања. Такође су, упоредним читањем одредница, уједначавани поједини подаци различито написани на разним местима.

Уза сваког архијереја додат је, условно, редни број (као јединствена ознака по којој се може пратити у целом раду), а преузете су титуле свих владичанства на којима је столовао и године колико је на њима остао, те страница књиге на којој текст о њему почиње. Код појединих архијереја аутор је пратио с којег су престола, изван Српске православне цркве, долазили и на који, изван Српске православне цркве, одлазили; то је потпуније у вези с Руском и Румунском православном црквом, где је случајева мање, и непотпуно у вези са Цариградском патријаршијом, где су случајеви за извесна подручја и раздобља многобројни; у преглед су уношени потпуни и јасни подаци, а узгредни, непотпуно одређени, нису.

Тачно одређене године почетка и краја столовања написане су мањим словима; приближно или посредно одређене године, као и године које назначују или омеђују помен на владичанству написане су обичним словима; махом су вршена и поједностављења: 1648 уместо *око 1648*; 1587-1598 уместо *1587-1595/1598* и слично. Извесне године у хронолошком редоследу, ако су само приближне, могу се и поклапати.

Испоштовано је како аутор води поједине архијереје: *Арсенија III (Чарнојевића)* као патријарха пећког до 1706, *Арсенија IV (Јовановића Шакабенту)* до 1748, иако су, по њиховом преласку у Ау-

стрију, у Пећи столовали ини патријарси; *Светог Николаја (Велимировића)* води као епископа жичког до 1956, а *Иринеја (Ђорђевића)* као епископа далматинског до 1952, иако су они већ од ратних година удаљени са епархија и нису се у њих враћали.

Дакле, сваки јерарх је уписан по једанпут, а владичанства су уписана онолико пута, колико је јерараха на њима било.

Одредница *др* је изостављана, а светитељство је редовно назначавано; као светитељи означени су и архијереји проглашени светитељима после изласка књиге *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*.

Ради прегледности и уштеде простора коришћене су скраћенице:

* ⇒ Светитељ	п. ⇒ после
в. ⇒ викарни	поч. ⇒ почетак
кр. ⇒ крај	пр. ⇒ пре

Римски бројеви у ступцу година означавају само век, па то није посебно наглашавано.

Иза година, као редних бројева, нису стављане тачке.

Преглед по монашким именима узет је за основу при изради осталих поглавља.

• *Азбучни преглед по архијерејским степенима*

Јерарси су поређани по архијерејским степенима: патријарси, архиепископи, митрополити, епископи, викарни епископи, а у оквиру истог степена – азбучним редоследом монашког имена, уз назнаку титуле и година.

Дакле, сваки јерарх је уписан онолико пута, колико је архијерејских степена имао.

Разврставање је, међутим, само условно, спољно, јер су неке митрополије имале надлежност над више епископија, али је било и престола који су називани митрополитским, па и архиепископским, само почасно, немајући подређене епископије, односно епископе.

• *Хронолошки преглед по архијерејским степенима*

Јерарси су поређани по архијерејским степенима: патријарси, архиепископи, митрополити, епископи, викарни епископи, а у оквиру истог архијерејског степена – хронолошким редоследом, уз назнаку титуле и година. Овај преглед предочава непрекидно вер-

ско организовање Срба на просторима где су живели и омогућава упоредно праћење архијереја по раздобљима.

• ***Хронолошки преглед по владичанствима***

Владичанства су нанизана азбучним, а јерарси у сваком – хронолошким редоследом. Када је архијереј двапут или више пута узимао катедру истог владичанства, уписиван је у хронолошком низу по години првог столовања, уз обавезну назнаку наредних. Овде је учињен покушај одређивања владичанстава чији су архијереји носили различите титуле. С обзиром да су, особито у старије време, владичанства давана у опслуживање, дељена, припајана, укидана, оснивана с новим или с некадашњим називима, да је понекад, за турског земана, по неколико архијереја истовремено добијало од порте берат за исти престо, да су мењали титуле када су премештали своје седиште и слично, можда ће се овом поступку, којем нисам одолео, највише моћи замерити. Уосталом, у књизи владике Саве има тврдњи, без ближих одређења, да се марчански престо звао још и вретанијски, водочки – још и струмички, ћустендилски – још и бањски, кратовски, штипски, радомирски, да се и ибарски звао још и звечански, и бањски, а бањски – још и коласијски, грачанички – још и новобрдски, топлички – још и белоцрквански итд. Уз то, нису сви који су носили титулу владичанства у њему и столовали: било је јерараха који никада нису ступили на престо за који су одређени; такође, су викарни епископи, дакако, само почасно, носили титуле старих укинутих или припојених владичанстава итд. То је већ и у самој књизи био проблем, па се поједине титуле скраћују (пример: „епископ бачки“, уместо „бачки, сегедински и јегарски“, стр. 141), поједине уједначују (пример: „патријарх српски“ за поједине патријархе пећке, стр. 241, 275 и друге), а поједине остављају како су у извору нађене (пример: „митрополит молдавски, оршавски, вршачки и панчевачки“, стр. 58). Разврставање је у прегледу вршено према називу епархије, независно од времена њеног трајања, укидања, васпостављања, промене седишта, опсега или измене архијерејске титуле.

При разврставању држао сам се особито књиге *Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу* (Београд, 1993), коју ми је владика Сава поклонио. Па ипак, остало је неразрешених позиција (спискови архијереја без назнаке епархија и година столо-

вања, те неидентификованих епархија); све су наведене у *Додатку*; такође су у *Додатку* дописана столовања српских архијереја у иним православним црквама (само за случајеве где су подаци колико-толико потпуни). Вероватно има и грешака.

У питању су две врсте владичанских престола: владичански престоли у надлежности српских архиепископија, патријаршија, па и митрополија, чак ако је њихова припадност била ефемерна (пример: Ланкерек), или су им припадали само кратко време (пример: Римник, Софија, Зихна) или само у духовном погледу (пример: Ердџски), и владичански престоли српских крајева, независно од црквене припадности.

Сама по себи ова књига није научно-истраживачки подухват; она само помаже да се целина *Српски јерарси од деветог до двадесетог века* боље сагледа и лакше прати, а предочава непокривена раздобља, те тако постаје изазов и упута за даља трагања, да би се утврдило јесу ли за то време престоли били упражњени или нам њихови јерарси нису до сада познати.

Када сам последњи пут срео владика Саву, у Темишвару 1998, предао сам му излистан првобитни склоп овог списка. Сутрадан ми је са осмехом рекао да целу ноћ због мене није спавао, јер је прегледао јерархе по владичанствима. Он је одмах препоручио да се спис штампа. Ја сам, међутим, имао многе недоумице, те смо се били договорили да ме позове у Крагујевац, па да одемо на недељу дана некамо у манастир (да би имао мира) и недоумице разрешимо.

Нажалост, Владика поче побољевати, и тако се више не састадо-смо. У Румунији је последњи пут био при освећењу цркве у Решици 2001. године, месец дана пред смрт; тада ми је преко свештенства поручио да ће ме ускоро позвати.

А затим, по Божјој вољи, ускоро почину.

Сматрам да је штампање оваквог *Именског и хронолошког прегледа* корисно за сналажење у тексту књиге владике Саве, а са своје стране осећам то као дуг према блаженопочившем Владици: он је то желео.

Недоумице које помињах покушао сам да разрешим на основу шире лектире и пажљивог ишчитавања ауторовог текста, укључујући напомене, па и извора назначених у напоменама који су ми били доступни; понешто је ипак остало неразрешено, а у понечему сам свакако и погрешио.

Свестан сам чињенице да су и друкчији приступи целом послу били сасвим могући.

Надам се, ипак, да и простим табеларним сређивањем грађе, овај рад открива празнине и недоречености у низу података о архијерејима и архијерејским престолима, те постаје каква-таква смерница за даље систематско истраживање теме и крчи пут за евентуално приређивање другога, можда допуњеног или чак осавремењеног издања саме књиге о српским јерарсима, капиталног дела за историју Српске православне цркве и Срба као народ.

Срдачно благодарим господину проф. др Предрагу Пузовићу, који је ме је својом сарадњом ободрио да истрајем, издавачкој кући „Прометеј“, што је од прве прихватила издавачки део посла, дародавцима који су, из поштовања према блаженопочившем владици Сави, новчано подржали ово издање, и многобројним пријатељима и познаницима који су ми током година било чиме помогли.

Стеван Бугарски

Темишвар,
на Светога Симеона Столпника 2011.

С. МЕФОДИЈЪ, АРХІЕПЪ, МОРАВСКІЙ. С. СФЕМЪ, АРХІЕПЪ, СРБСКІЙ.

С, Ч, Х, Ж.

СРПСКИ ЈЕРАРСИ
ОД ДЕВЕТОГ ДО ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА

АЗБУЧНИ
И
ХРОНОЛОШКИ ПРЕГЛЕДИ

